

İBRÂHİM PAŞA CAMII

İbrâhim Paşa Camii'nin şadırvanı

Şerefe altı çıkmaları bilezikler halindedir. Külâh da kâgir olarak yapılmıştır.

Mihrabın dikkat çekici bir süslemesi ve mimari özelliği yoktur. Minberi ise mermerden olmakla beraber son derece sadedir. İçeride yalnız kubbe göbeğinde ve kasnak hizasında pek az kalem işi süsleme görülür. Harimi üç taraftan kuşatan ahşap mahfil ağaç direklere oturur. Korkulukları da basit çubuklar halindedir. Yalnız ortada girişin hizasında bu mahfil, dışa doğru yarım yuvarlak bir çıkıntı (cumba) halinde olup korkuluğu daha süslü biçimdedir. Caminin önünde bulunan sekizgen biçimindeki şadırvanın sekiz sütuna oturan kemerlerinin üstlerini kiremit kaplı ahşap bir çatı örtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 247; H. D. Jenkins, *Ibrahim Pasha: Grand Vizir of Suleiman the Magnificent*, New York 1911; L. V. Bertarelli, *Guida d'Italia del Touring Club Italiano, Possedimenti e Colonie, Isola Egee ...*, Milano 1929, s. 93; H. Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi* (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara 1945, s. 86-92, rs. 68-72; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara 1992, s. 70-71, rs. 158-166.

SEMÂVİ EYİCE

İBRÂHİM PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Çandarlı İbrâhim Paşa tarafından
XV. yüzyıl sonlarında
yaptırılan külliye.

Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ve çift hamamdan ibaret külliye, hamamı hariç Mercan mahallesi civarında Uzunçarşı caddesi yakınında, Boğaz'a ve Haliç girişine hâkim bir yerdedir. Hamamı Saraçhanebaşı dolaylarında yer alıyordu.

Cami, Sultan II. Bayezid'in vezîriâzamı olan Çandarlı İbrâhim Paşa (ö. 905/1499) tarafından evvelce konağının veya sarayının bulunduğu yerin yakınında yaptırılmıştır. Ayvansarâyî, caminin tarihini "hayr-ı celîl" ibaresinin ebcedle karşılığı olan 883 (1478) olarak gösterir. Ancak *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde bu camiyle birlikte İstanbul'daki medrese ve sıbyan mektebinin, İznik'teki caminin ve Kastamonu'daki medrese vakfiyesinin Receb 899'da (Nisan 1494) düzenlendiği kayıtlıdır. Bu vakfiyeye göre, Mimar Ayas mahallesindeki hamam dışında başta gerek cami ve sıbyan mektebi gerekse hamama komşu pek çok ev, dükkân ve hücreden başka Eyüp, Galata, Edirne, Filibe, Serez, Tekirdağ, Karasu gibi Rumeli; Çankırı'da Kalecik, Menteşe'de Kızılöyük, Çine'de Dalama, Kastamonu ve İlisu'dakiler gibi Anadolu'da çok sayıda evkaf bu hayrat için bırakılmıştır. Aynı belgede, vakıfların yönetimine dair uzun bir şartname ile birlikte hizmetlilere verilecek ücretler de belirtilmiştir.

Caminin cümle kapısını çerçeveleyen kemerin altında bulunan kitâbenin alınlığını teşkil eden bölümünde, üç satır halindeki sülüs hatlı yazıda yapının başlama yılı ebcedle 898 (1493) olarak verilmiş, altta olan daha uzun ve dört satırlık manzum kitâbede bitimi yine ebcedle 900 (1494-95) olarak gösterilmiştir. Bu tarihler *Hadîkatü'l-cevâmî*'dekilere uymasa da vakfiye kayıtlarına uygundur.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde bir elçilik heyetiyle İstanbul'a gelerek şehrin Galata sırtlarından görünümünü büyük (11 m.) bir desen halinde çizen Flensburglu Alman Melchior Lorichs (Lorck), Haliç'in üstünde ve Beyazıt Camii'nin önünde İbrâhim Paşa Camii'ni üstünü örten çok dik, âdeta bir piramit biçimindeki kurşun örtülü ahşap çatısı ile göstermiştir. Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda caminin kâgir olduğunu, fakat kubbesi bulunmadığını, "Çar köşe levha kubbedir, amma gayet musannadır" cümlesiyle belirtir. Bu ifadeden caminin kubbesiz fakat çok zengin surette bezenmiş, çatı içine gizlenmiş bir ahşap kubbeye sahip olabileceği ve İstanbul yangınlarının bu kubbeyi yok etmiş bulunacağı tahmin edilebilir. Aynı isimdeki diğer ibadet yerlerinden ayırt edilmesi için Atik İbrâhim Paşa Camii de denilen eserin, genellikle Haliç kıyılarından başlayarak İstanbul'un kuzeydeki bölgelerini harap eden büyük yangınlardan zarar görmüş olması mümkündür. Fakat en büyük tahriri 23 Eylül 1911'de

Uzunçarşı-Mercan yangınında görmüştür. Başta Erkân-ı Harbiyye binası olan Âlî Paşa Konağı olmak üzere Lâleli ve Langa semtlerine kadar pek çok binayı harap eden bu yangında İbrâhim Paşa Camii de yanarak dört duvar halinde kalmış ve bu durumunu Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar muhafaza etmiştir. Atölye ve eski hanların yer aldığı bir bölgenin ortasında bulunduğundan cami yıllarca metruk kalmış, ancak 1965'te esnafın yardımları ile Vakıflar İdaresi'nce geniş ölçüde tamir edilerek ibadete açılmıştır. Caminin yakınında bulunması gereken medrese ise daha önce yıkıldığından sadece bazı duvar kalıntıları tesbit edilebilmiştir.

İbrâhim Paşa Camii dikdörtgen planlı, dış cepheleri muntazam işlenmiş kesme taşla kaplanmış büyük ve güzel bir yapıdır. İçten ölçüleri 15,60 × 18,60 metredir. Tam bir kare olmadığına göre aslında kâgir kubbesi bulunmadığı sonucuna varmak mümkündür. Ancak esasında kubbeli düşünüldüğü ve içindeki sütunlara dayanan mahfillerle kubbeli olarak planlandığı, fakat kurucusunun vefatı üzerine binanın bezemeli ahşap bir kubbe ve çatı ile örtüldüğüne de ihtimal vermek mümkündür. Caminin girişindeki son cemaat yeri son tamirde ihya edildiği biçimiyle cephede altı, yanlarda birer sütunludur. Sivri kemerlere oturan bu sütunların başlıkları orijinal olmadığı gibi kubbeli olarak yenilenen son cemaat yerinin üstü de aslında çatılı olmalıdır. Esasen Lorichs'in resminde de camiyle birlikte son cemaat yeri, dört tarafa meyilli çok yüksek ahşap bir çatı altına alınmıştır. Hatta çatı yanlarda son cemaat yerinden taşmaktadır. Son cemaat yerinin mevcut

İbrâhim Paşa Camii'nin kitâbesi

İbrâhim Paşa
Camii –
Eminönü /
İstanbul

biçimiyle aslına uygun olarak yapıldığı söylenemez. Giriş sivri kemerli bir niş içinde açılmış, çift renkte taşlardan yayvan kemerli bir kapı halindedir. Her iki kemerin arasındaki alınlıkta toplam yedi satırlık iki kitâbe zarif bir kemer çerçevesinin içinde, ikincisi, her satırın kartuşunun uçları mızrak başı gibi bezenmiş olarak yer alır. İçeride girişin hemen yanında sağda duvar kalınlığı içindeki bir merdiven son tamerde ihya edilen ve altı direğe oturan mahfile çıkışı sağlar. Minare girişi de içeriden ve sağ köşedendir. Caminin bütün cephelerinde altı üstlü iki sıra pencere yer alır. Bunlardan altta olanlar sivri boşaltma (tahfif) kemeri altında dikdörtgen mermer söveli, üsttekiler sivri kemerlidir. Minare ise kürsüden itibaren pahlı olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Gövdeye geçiş, XV. yüzyıldaki usule uygun biçimde yayvan baklavalarla sağlanmıştır. Klasik dönem estetiğine uygun kalın ve pahlı bir gövdeye sahip minarenin şerefe çıkmaları geniş mukarnaslıdır. Daha yukarı bölümler ise geç devirde yapılmıştır. Caminin bütün donanım unsurları, ahşapları ve iç döşemesi tamamıyla son tamer aittir.

Caminin sağ yan tarafında bulunması gereken medreseden bugün görünürde hiçbir iz kalmamıştır. Ancak eski İstanbul haritalarından yeri ve ana çizgileri öğrenilmektedir. Aydın Yüksel'in tesbitine göre 24 x 27 m. ölçülerinde ve on hücreli olarak tahmin edilmiştir. Vakfiyede adı geçen sıbyan mektebinin nerede olduğuna dair bilgi yoktur. Eskiden camiyle medreseyi çeviren ve daha sonra çok bozulan avlu duvarı kenarında belki de burada girişin yanındaki kitâbesiz çeşmenin üstünde bulunuyordu. İstanbul sıbyan mekteplerine dair 1923-1928 yılları arasında düzenlendiği anlaşılan listede arsa halinde

olanlar bile anıldığına göre İbrâhim Paşa Mektebi'nin çok daha önceleri yok olduğu sonucuna varmak mümkündür.

İbrâhim Paşa Külliyesi'nin hamamı Şehzadebaşı civarında Mimar Ayas Camii yakınında yapılmıştı. Kâğıt büyük bir yapı olan bu çift hamam, şehir plancısı Henri Prost'un Bozdoğan Kemerli'nin görüntüsünü ortaya çıkarmak için açtığı Atatürk bulvarının tam üstüne isabet ettiğiinden 1940'larda hiçbir izi kalmayacak şekilde yıktırılmış, Heinrich Glück'ün 1917'de çizdiği plan tek belge olarak kalmıştır. Yeri hemen hemen İstanbul Belediye Sarayı hizasında büyük kavşak, yoncalar ve alt geçide isabet eder. İki kısmı yan yana bitişik olan hamamın bütün cephesinin dıştan uzunluğu 27 metreyi buluyordu. Ortasında şadırvan olan erkekler kısmı soyunmalığı büyük bir kubbe ile örtülmüş olup içinde çepeçevre sekiz ahşap direğe oturan sayeban vardı. İlik-

lık iki kemerle ayrılan üç bölüm halinde idi. Ortadaki kubbeli, yanlardakiler ise tromplar üzerine yarım kubbeli yapılmıştır. İki yanlardaki kubbeli küçük mekânların birinin helâ, diğerinin de usturalık olması gerekir. Sıcaklığa aynı plandaki iki halvet hüccesi açılyordu. Bundan hamamın "E" tipinde olduğu anlaşılmaktadır (bk. HAMAM). Bitişikteki kadınlar kısmının soyunma yeri de diğerinin ölçülerindeydi. Fakat ılıkık daha kısa tutularak orta bölümü bir manastır tonozu ile örtülmüştü. Solda bulunan kubbeli mekân ise erkekler kısmına aitti. Sıcaklık ve çift halvetler, Glück'ün tahminine göre erkekler kısmındakinin benzeri olmakla beraber sıcaklığın yanındaki bir kemerle ayrılmış kare planlı ve çapraz tonozlu iki mekânın ne işe yaradığı bilinmemektedir.

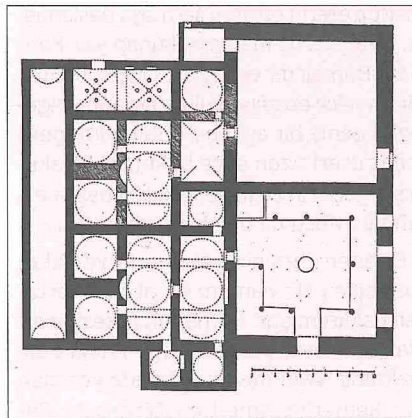
BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 82-84, nr. 32; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 307; II, 10; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cavâmi*, I, 26-27; a.e: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), I, 60; E. Oberhummer, *Konstantinopel unter Sultan Süleyman*, München 1902; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 142, nr. 24, 159; Danişmend, *Kronoloji*, I, 407, 429, 493; A. M. Schneider, "Mauern und Tore am Goldenen Horn ...", *Nachrichten der Akademie in Göttingen-Phil-Hist. Klasse*, Göttingen 1950, s. 89, nr. 21; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 88; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974, s. 100-106; a.mlf., "Çandarlı'lar", *İA*, III, 355; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârisi V*, s. 227-231, rs. 342-345, şekil 76-77; *Eminönü Camileri* (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 24-25; Mehmet Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 188-189; F. Taeschner, "Die Vezirfamilie der Candarlyzade (14-15. Jhdt.) und ihre denkmäler", *Isl.*, XVIII (1929), s. 108-109; Mübahat Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medresele-ri", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 337-339.

SEMAVİ EYİCE

İbrâhim Paşa Hamamı'nın planı (Glück, şekil 105)

İBRÂHİM PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da XVI. yüzyılda
Mimar Sinan tarafından
inşa edilmiş külliye.

Silivrikapı semtinde yer alan külliye aslında cami, açık türbe, hamam, mektep ve çeşmeden oluşan bir manzumedir. Yapılardan hamam ve mektep yıkılmış olup günümüze gelmemiştir. Avlu kapılarından ikisiyle caminin cümle kapısı üstündeki tarih kitâbelerine göre mâbed 958 (1551) yılında yapılmıştır. Kurucusu, Ka-